

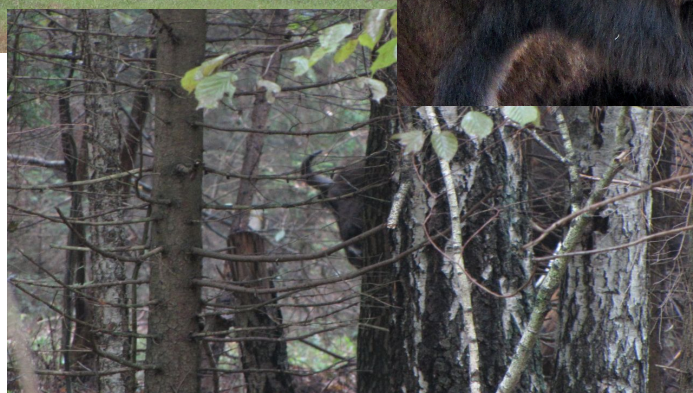
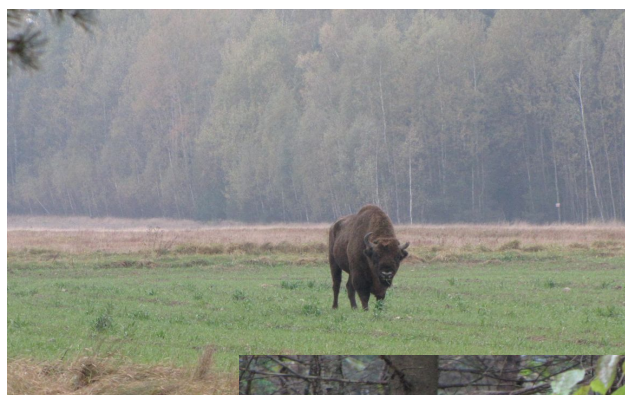
Konferensrapport

European Bison Management

Lessons from the past

International Scientific Conference Organised by BioConsus
Bialowieza, 10-12 oktober, 2012

Text: Carl-Gustaf Thulin

visenter - snart i var mans land

Thulin C-G (2012). European Bison Management: Lessons from the past. International Scientific Conference, Organised by BioConsus
Bialowieza, 10-12 oktober, 2012, pp 1-10

Ansvarig utgivare: Centrum för vilt- och fiskforskning

Organisatörer:
BioConsus

Bilder:
Carl-Gustaf Thulin

European Bison Management

Lessons from the past

[Sv. Visentförvaltning: Erfarenheter från historien]

BAKGRUND

Visenten, eller europeisk bison, är Europas största landlevande däggdjur, med vikter som hos tjurarna närmar sig ett ton. Ett fascinerande djur, en nyckelart inom europeisk naturvårdsbiologi, och en unik kvarleva från en tid då stora växtätare som mammutar, ullhåriga noshörningar, uroxar och vildhästar dominerade landskapsbilden i Europa. Visenten har också en spännande historia. Den sista, vilda, visenten sköts på Kaukasus 1927, men genom ett omfattande, strategisk bevarandearbete och noggrann avelsplanering av en rest av hägnade visenter räddades artens fortlevnad. Dagens bestånd består av ungefär 4500 djur, varav de flesta (ca 3000) lever i vilda, återetablerade populationer runt om i Europa.

Även om noggrann planering, detaljerade stamböcker och omfattande nätverksbyggande ligger bakom visentens överlevnad som art, har mängden vetenskapliga studier av arten tills ganska nyligen varit begränsade. Till viss del kan detta säkert bero på den under lång tid begränsade populationsstorleken, samt begränsningar påförda av den omfattande kontroll som omgärdat arten. Troligen beror det även på ett tämligen svårbegripligt, vetenskapligt ointresse för detta mycket symboliska djur. Under alla omständigheter har vi fortfarande mycket att lära om visenten, dess biologi och populationshistoria, evolution och fysiologi, habitatpreferenser och sociala struktur.

FORSKARMÖTE I BIALOWIEZA

För att presentera vetenskapliga framsteg i visentrelaterade frågor, samt diskutera fortsatta ansträngningar och samarbeten, träffades ett femtiotal europeiska forskare på den polska vetenskapsakademiens däggdjursinstitut (*Mammal Research Institute, Polish Academy in Sciences*) i Bialowieza, Polen den 10-12 oktober 2012. Initiativtagare var **Rafal Kowalczyk**, forskare på institutet. I inledande föredrag redogjorde Rafal och kollegan **Tomasz Samojlik** för de många vetenskapliga och förvaltningsrelaterade utmaningar som återstår när det gäller visentens långsiktiga fortlevnad, ex habitatpreferenser, inavel, infrastruktur och urbanisering.

Att de sista vilda visenterna överlevde i just Bialowieza-skogen anse bero på att detta område en längre tid varit kunglig jaktpark. Även under ryskt styre skyddades området och dess innevanare av tsaren, och under mitten av 1800-talet hade visenterna i området en mycket gynnsam populationsstatus. En bidragande orsak till att visenterna klarade sig bra i området runt Bialowieza var vanan bland de regionala lantbrukarna att lägga upp stora höstackar som fungerade som oavsiktliga utfodringsstationer, vilket bidrog till artens överlevnad vintertid. Den ryska revolutionen ledde till att tsaren förlorade kontrollen över visenterna, och under den period av okontrollerad jakt som följde under första världskriget sköts populationen bort. Den sista vilda visenten i Bialowiza fälldes 1919.

SKOG ELLER FÄLT - ”REFUGEE SPECIES CONCEPT”

Att de sista vilda visenterna överlevde i en av Europas sista, riktigt gamla skogar antas ligga bakom uppfattningen att visenten i huvudsak skulle vara en skogslevande art. Sentida forskning indikerar dock att förekomsten i svårtillgänglig skogsmiljö snarare beror på en tillbakaträngning från andra, mer prefererade, öppna marker. Visenten antas vara en så kallad ”refugee species”, dvs en art som trängts undan av människan (eller andra faktorer) till suboptimala habitat, därav ”*refugee species concept*”. Flera av de studier som presenterades på konferensen indikerar att visenten är mer av än gräsätare än vad som varit tidigare uppfattning, och alltså skulle preferera öppna stäppliknande miljöer i likhet med den nära släktingen på Nordamerikas prärier. Därmed överlappar visentens habitatpreferens delvis med jordbrukets, varvid en konkurrenssituation skapats som troligen, i kombination med jakt, bidragit till artens utsatthet. Öppna miljöer leder även till att visenten exponeras för jägare vilket, i kombination med att arten har som strategi att inte fly undan potentiella angripare, har gjort, och gör, den till ett lätt byte för mänskliga jägare.

Stöd för visentens preferens för öppna, stäppliknande miljöer finns även i paleontologiska data. Enligt **Eva-Maria Geigl**, från *Jaque Monod Institute* i Paris, utgör paleogenetiska studier historiska kikhål när det gäller frågor rörande utbredning, populationsdynamik och systematik. Paleogenetiska studier indikerar exempelvis att den stäppbison-art (beringisk stäppbison) som levde i Sibirien, från Uralbergen och österut, har ett nordamerikanskt ursprung (Shapiro mfl 2004). **Florent Rivals** från Spanien har genom studier av tandslitage kunnat avgöra att det finns stor variation i betespreferens hos förhistoriska, europeiska visenter, vilket alltså betyder att arten har ett bredare betesregister än vad vetenskapen tidigare ansett. Det finns även stöd för att visenten vid behov snabbt kan öka sitt gräsätande från de isotopdata från olika habitat och benprover som **Emilia Hofman-Kaminska** från Polen presenterade. En jämförelse mellan stabla isotoper (kol och kväveatomer) från mer än 9000 år gamla benprover visar att medan älgen även då föredrog skogsmiljöer, så föredrog visenten öppna, gräsrika landskap.

VISENTEN OCH MÅNGFALDEN

Inom arbetet med biologisk mångfald har på senare tid det som kallas för ekosystemtjänster lyfts upp, dvs mer praktiskt nytta av biologisk mångfald för människa och samhälle. Ekosystemtjänsterna kan delas in i fyra grupper:

Bidragande – Mat och material, dvs saker som vi kan nyttja direkt; ex kött, bär, ved, virke, men även hälsoeffekter av naturupplevelser och artrika miljöer

Reglerande – Specifika funktioner för miljö och landskap; ex skapandet/underhållet av öppna marker, bindande av koldioxid

Stödjande – Grundläggande, biologiska funktioner som vattenhållning, fröspridning, gödsling, pollinering

Kulturella – Historiska och känslomässiga värden, estetiska och rekreationella; ex naturupplevelser, turism, jakt

Genom sitt bete kan stora växtätare påverka sin omgivning, vilket kan skapa förutsättningar för

andra arter av växter och djur. Växtätare kan även sprida fröer genom sin avföring. **Bogdan Jaroszewicz** studier visar att visent-dynga kan öka växtdiversitet med mer än 30% jämfört med kontrolltytor. Dessutom är visenten i huvudsak en gräsätare, och bidrar med sitt bete till ett öppet landskap som är gynnsamt för många ljusälskande växter, insekter och fåglar. Det finns alltså flertalet möjliga ekosystemtjänster att koppla till en stor växtätare som visent. Utöver dessa ekosystemtjänster finns även rena bevarandeargument; att vi har en skyldighet att hjälpas åt att bevara arter som visenten till framtida generationer.

ÅTERINTRODUKTIONER

Jordbruksbygderna i stora delar av Europa är stadda i förändring. Alltmedan lönsamheten och intresset för småskaligt jordbruk minskar, överges större områden och lämnas utan brukande och tillsyn. Vi har kunnat följa den här utvecklingen i Sverige under de senaste decennierna, framförallt i glesbygden och mindre jordbruksintensiva marker. Just nu så fortskrider omställningen från bruksmark till vildmark kanske snabbast i delar av Östeuropa. För många ljusälskande örter, gräs, insekter och fåglar medför det igenväxande landskapet krympande livsutrymme, men förvildandet och förbuskningen erbjuder även en del möjligheter.

Tobias Kuemmerle från Tyskland har arbetat med GIS-analyser av kartbilder för att definiera lämpliga områden för återintroduktioner av visenter. Under sitt föredrag påvisade han stora, alltmer övergivna områden i östra Ryssland, Vitryssland och Ukraina som lämpliga för visenter. Eftersom dessa områden är så glesbefolkade, skulle frilevande visenter snarast kunna utgöra en resurs, kanske med attraktionskraft för en växande, europeisk ekoturism. Detta skulle kunna uppväga de eventuella skador som stora växtätare som visenter kan orsaka i skog och på åkrar.

I andra delar av Europa pågår redan flera återintroduktionsprojekt. **Kajetan Perzanowski** berättade om en population på 270 frilevande visenter i Karpaterna. Det speciella med dem är att flera svenska djurparker och hägn bidragit med visenter för utsättningarna; fyra under 2002 och tre så sent som 2010. Svenskfödda visenter lever således numera vilt i Karpaterna. Ett annat intressant återintroduktions projekt pågår på godset *Bad Berleburg* i Tyskland, med forskaren **Jörg E Tillmann** som vetenskaplig projektledare. Försöken har pågått under två år, i ett 200 hektar stort hägn, och nu är de inblandade parterna redo för nästa steg; att ta bort staketet och släppa djuren fria, förhoppningsvis redan under vintern 2012/2013. Utsläppandet ska åtföljas av skyltning längs vägar, hastighetsbegränsningar i riskområden, och intensiv informationskampanj för att medvetandegöra lokalbefolkningen. Redan för tio år sedan initierades en attitydundersökning, där hela 70% av de boende i området uttalade sig positivt till en återintroduktion av visent. Besked om frisläppandet väntas från de lokala myndigheterna under hösten 2012.

I Holland har vildmarks-entusiaster varit långt framme när det gäller olika typer av storskaliga experiment med faunarestaurering och återintroduktioner. **Yvonne Kemp** från den ideella organisationen Ark Europa berättade om ett projekt i det kustnära naturskyddsområdet *Kraansvlak* (www.wisenten.nl). Här, i ett hägn på 300 hektar, betar idag 16 visenter sida vid sida med 14 Koenik ponnys, en hästras som till utseendet ska likna den sedan 1800-talet utdöda "skogshästen", tarpanen. Staketet som omgärdar reservatet är endast 120 cm högt, vilket, kompletterat med eltråd, visat sig räcka alldeles utmärkt för att hålla visenter och hästar inne och folk ute, alltmedan rådjur, dovhjortar, kaniner och andra mindre däggdjur kan röra sig obehindrat in och ut i hägnet.

Joris Cromsigt från SLU här i Sverige har följt upp Kraansvlak-projektet med vetenskapliga studier av betespreferenser, beteende och habitatval genom studier av halsbandsförsedda visenter såväl som direkta beteendestudier. Studierna visar att visenterna i Kraansvlak gärna betar gräs och buskar, och inte har något emot att beta sida vid sida av andra herbivorer som hästar och nötboskap. Joris presenterade även något han kallade ”*Substitute Species Concept*”, dvs då ferala (förvildade domesticerade) arter ersätter de numera utdöda, vilda förfäder. I detta sammanhang nämndes hur uroxens ekosystemfunktion kan uppfyllas av olika typer av boskap, i just Kraansvlaak handlar det om skotsk högländsboskap, i andra parker Heck-boskap. Just Heck-boskapen är framavlade för att fenotypiskt likna uroxar, även om deras mankhöjd är avsevärt mindre än deras utdöda, vilda förfäder. Andra arter är nämnda vildhästar, tarpaner, som ersätts av exempelvis Koenik ponnys. Vi kan även tänka oss att tamfår ersätter vildfårets, dvs mufflon fårets, ekosystemfunktion, men härvidlag finns ju fortfarande vildformen att tillgå.

Försiktigt börjar även tankarna på en återintroduktion av visent till Sverige utvecklas, vilket undertecknad resonerade kring i ett föredrag. Argument finns: Den biologiska mångfalden fortsätter minska, vi förlorar alltjämt öppna, betade ytor till busk och skog, och mängden betande boskap i landskapet minskar. En stor växtätare inriktad på gräs skulle kunna ersätta betande tamboskap, nöt och får, och utgöra ett komplement till de redan befintliga, vilda herbivorer. Det är just gräsätare som saknas i det svenska landskapet, så ur det perspektivet skulle en art som visent passa utmärkt. För att kunna genomföra en återintroduktion så måste det finnas stöd för det i samhället. Ett examensarbete vid SLU (**Axel Bergsten**) visa att hela 62% av delegaterna i de svenska länsstyrelsernas viltförvaltningsdelegationer skulle rösta ja till en återintroduktion, tillika 52% av markägare som uppbar jordbruksstöd. Även om vi i Sverige har en bit kvar till de 73.5% som skulle röstat för visenter i motsvarande studie i Tyskland innan projektet där drog igång, så ser det lovande ut även för möjligheterna att åstadkomma något liknande här i Sverige.

GENETIKEN

Hos en art som genomgått en kraftig reduktion i populationsstorlek kan påföljande förändringar i genetisk variation vara omfattande. Visenten är härvidlag ett extremfall, där totalt 12 visenters arvs massa (genom) utgör grunden till alla nu levande visenter. Visenterna delas dessutom in i en lågländsvisent linje och en lågländ-kaukasisk linje. I den förra utgör endast sju individer från just Bialowieza-området stomme, medan det i lågländ-kaukasiska linjen ingår arvs massan från en visenttjur från Kaukasus. Wanda Olech, som är den genetiker som arbetat med visenternas stamtavla och genetik, kunde vidare berätta att det endast finns en paternell könskromosom variant (y-kromosom) i lågländslinjen av dagens visenter, medan det i den lågländ-kaukasiska linjen finns två.

Av ursprungsskäl separeras dessa linjer så långt möjligt inom avels arbetet i såväl tama som vilda bestånd, men på sikt kommer de troligen att blandas upp när frilevande visenter från de olika linjerna möts i vilda bestånd. Exempelvis förekommer endast lågländsvisenter i den polska delen av Bialowieza-skogen, medan den lågländ-kaukasiska linjen finns i den vitryska delen av samma skogsområde.

Intressant ur ett svenskt perspektiv är att två svenska visenter, 87 Bill and 89 Bilma från Skansen, varit mycket viktiga för återuppbyggnaden av den nuvarande visentstammen. Själva återuppbyggnaden startade 1924, och de svenska visenterna, ursprungligen tre stycken, skickades till polen 1929.

TILLKÄNNAGIVANDEN

Författaren tackar arrangörerna av ”*European Bison Management: Lessons from the past*” för inbjudan och full kostnadstäckning till konferensen. Rapporten bygger på intryck och minnen från själva konferensen, men även andra referenser och, delvis, egna tankar. Kontakta författaren (se nedan) för konferenssammanfattningar (abstracts) på engelska (som pdf), kontaktuppgifter till nämnda föredragshållare, andra referenser eller frågor och synpunkter.

CENTRUM FÖR VILT- OCH FISKFORSKNING (CFW)

CFW är ett samverkansorgan och en resurs för forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) samt en kontaktyta mellan forskning, myndigheter, förvaltning och samhälle.

Det övergripande målet för CFW är att främja ett långsiktigt bevarande och ett hållbart nyttjande av Sveriges vilt- och vildfiskstammar.

CFW skall verka för:

- ökad intern samverkan inom vilt- och vildfiskrelaterad forsknings- och förvaltningsverksamhet vid SLU,
- stärkta kontaktytor mellan SLUs vilt- och vildfiskforskning och övrig nationell- och internationell forskning,
- ökad kompetens inom forskarkollegiet,
- stärkta kontaktytor mellan SLUs vilt- och vildfiskforskning och samhället i övrigt,
- strategisk marknadsföring av ämnesområdet i syfte att attrahera kompetent personal, erhålla relevanta uppdrag och projekt.

CFW verkar huvudsakligen genom:

- att organisera möten och generera mötesplattformar,
- att informera och kommunicera forskning och forskningsresultat,
- att väcka strategiskt viktiga forsknings- och förvaltningsfrågor,
- hemsidan www.slu.se/cfw

Kontakt:

Carl-Gustaf Thulin, *föreståndare*
Centrum för vilt- och fiskforskning
Sveriges lantbruksuniversitet
901 83 Umeå

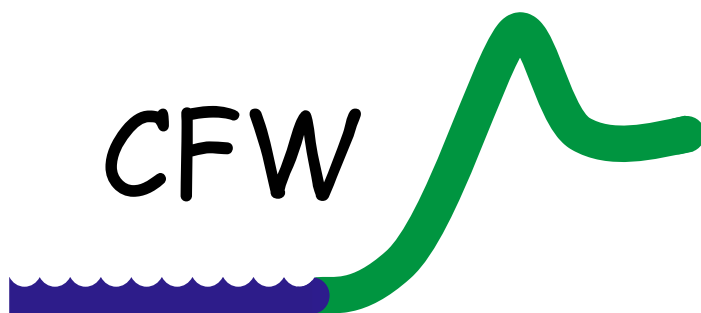
Telefon: 0705 645358

E-post: carl-gustaf.thulin@slu.se

Twitter: @CFW_CGThulin

Visentko med kalv i Bialowieza skogen, Polen

Centrum för vilt- och fiskforskning